

Бобров Є.А.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Університету економіки та права “КРОК”

РОЛЬ ТА МІСЦЕ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ У СТРУКТУРІ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

Особливу роль у формуванні конкурентоспроможності української економіки та підвищенні результативності виробництва відіграє спроможність ринку мобілізувати істотні обсяги вільного капіталу й оперувати ним. У статті розглянуто структуру фінансового ринку з використанням інституціонального підходу, сформульовано теоретичні засади формування ринку фінансових послуг як складової у структурі фінансового ринку, дано визначення поняттям, подано класифікацію фінансових послуг.

The author of this article analyzes the structure of the financial market, formulates the basic theoretical rules of forming the market of financial services, as components in structure of the financial market, gives definitions and classification of financial services.

Ринок фінансових послуг відіграє важливу роль у русі грошового капіталу, який забезпечує економічне зростання. Однак найсуттєвіші аспекти формування і розвитку ринку фінансових послуг як цілісної системи не дістали належного висвітлення в науковій літературі, а власне ринок розглядається фрагментарно — з погляду банківського, страхового й інвестиційного сегментів.

Водночас висока динаміка процесів, що існують на ринку, зумовлює потребу в комплексному вивченні ринку фінансових послуг із використанням системного підходу, розробленням необхідного понятійного апарату і методологічного інструментарію.

Від самого початку реформ і донині процеси перетворень на фінансовому ринку не були однозначними і цілеспрямованими, що зумовлює актуальність теми і викликає необхідність дослідження та виявлення сутності, тенденцій розвитку ринку фінансових послуг у структурі фінансового ринку.

Суспільні й економічні перетворення в Україні передбачають прискорений і багатоманітний розвиток системи послуг: соціально-культурних, побутових, інтелектуальних, ділових тощо. Нині Україна відстає від країн із розвинутою економікою практично за всіма показниками стану й розвитку сфери послуг. Тоді як подальший динамічний розвиток країни, її інтеграція у світову економіку потребують неухильного розширення мережі сфери послуг, насамперед секторів і підсекторів, що є визначальними у функціонуванні ринкової економіки.

Особливу роль у формуванні конкурентоспроможності української економіки і підвищенні результативності виробництва відіграє спроможність ринку мо-

блізувати істотні обсяги вільного капіталу й оперувати ним. Йдеться про розмаїття механізмів фінансування й інвестування, а також надання фінансових послуг інвесторам професійними учасниками ринку фінансових послуг.

В економічній літературі часто використовуються, але не дістали належного визначення, категорії “фінансова послуга” і “ринок фінансових послуг”.

Тривалий час в економічній літературі існувало лише поняття фінансового ринку, що звужувало розуміння процесів, пов’язаних з рухом грошового капіталу. Безперечно, фінансовий ринок відіграє унікальну роль у трансформації коштів у грошовий капітал. Але ускладнення форм і способів розміщення грошового капіталу призвело до появи нових спеціальних видів професійної діяльності, спрямованих на обслуговування власників цього капіталу, і виникнення нової категорії “фінансова послуга”.

Поняття, що досліджується, є одним з елементів множини правових явищ. Законодавчо діяльність на ринку фінансових послуг було регламентовано нормативним актом. Під фінансовою послугою, згідно із Законом України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” від 12.07.2001 року, мають на увазі “операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, — і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів”¹. Як фінансові послуги розглядають здійснення банківських операцій, надання страхових послуг і послуг на ринку цінних паперів, реалізацію договорів фінансової оренди (лізингу) та договорів з довірчого управління коштами або цінними паперами, а також інші фінансові послуги.

З огляду на визначення послуги слід поглибити наукове обґрунтування категорії “фінансова послуга”, що враховує як її внутрішню сутність, так і соціально-економічну роль, яка полягає в багатофункціональному призначенні, а також окреслити структуру цього поняття.

Фінансова послуга — це соціально-економічна категорія, пов’язана з трансформацією коштів у грошовий капітал юридичних і фізичних осіб на банківському, страховому й інвестиційному ринках, а також інші послуги фінансового характеру.

Об’єкт фінансових послуг — це те, що приводить до виникнення послуги, тобто цінний папір, страховий поліс, безготівкові розрахунки, банківські кредити тощо.

Суб’єкти фінансових послуг — це учасники фінансового ринку: з одного боку замовники, тобто споживачі фінансових послуг, а з другого — фінансові організації (юридичні та фізичні особи), що надають фінансові послуги.

¹ Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” № 2664-III від 12.07.2001 року // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 1. — Ст. 1.

Логічно припустити, що купівля-продаж фінансових послуг має здійснюватися на ринку фінансових послуг. Однак зауважимо, що в історії економічної теорії таке поняття, як “ринок фінансових послуг” не виокремлювалося, а було складовою поняття “фінансовий ринок”.

Для визначення ринку фінансових послуг слід спершу дати визначення фінансовому ринку та окреслити його межі. Деякі автори розглядають фінансовий ринок як ринок, де обертаються капітали². Інші науковці пропонують підхід, в якому розглядають фінансовий ринок як ринок фінансових активів, при цьому елементами фінансового ринку є золото й дорогоцінні метали, національна валюта, іноземна валюта, позичковий капітал (кредити), цінні папери. Складовими фінансового ринку автори вважають валютний ринок, ринок національних коштів і фондовий ринок³. У цілому структуру фінансового ринку представлено на рисунку 1.

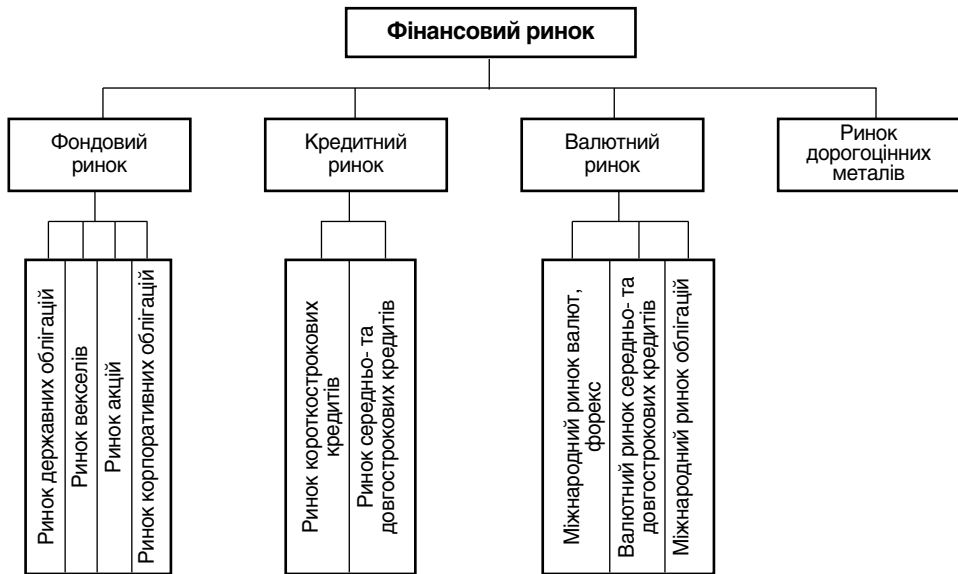

Рис. 1. Структура фінансового ринку

Таким чином, фінансовий ринок призначений для здійснення угод між покупцями і продавцями фінансових ресурсів і є сукупністю ринків — фондового, кредитного, валютного і ринку дорогоцінних металів.

Сутність ринку фінансових послуг полягає в тому, що він віддзеркалює конкретні форми організації руху фінансових ресурсів за допомогою фінансово-кредитного механізму між суб'єктами господарювання і не є уречевленим, оскільки його субстанція на ринку фінансових послуг — право, майнові відносини.

² Фінанси. Под ред. А. М. Ковалевой. — М.: Финансы и статистика, 1998. — 230 с.

³ Шеремет А.Д., Сайфуллин Р.С. Финансы предприятия. — М.: Инфра-М, 1998. — 194 с.

Поняття “ринок фінансових послуг” Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” визначає як сферу “діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів”. Це визначення не повністю розкриває економічний зміст ринку фінансових послуг.

У нашому розумінні ринок фінансових послуг — це сукупність відносин продавець—покупець, що здійснюються через фінансові послуги як сферу господарської діяльності.

На підтвердження цієї точки зору деякі автори відзначають, що фінансовий ринок — це ринок, де об’єктом купівлі-продажу є різноманітні фінансові інструменти та фінансові послуги⁴.

Отже, взаємозв’язок фінансового ринку і ринку фінансових послуг можна проілюструвати такою схемою (рисунком 2).

Рис. 2. Взаємозв’язок фінансового ринку і ринку фінансових послуг

Для уточнення категорії “фінансовий інструмент” наведемо визначення, подане у словнику фінансово-економічних термінів і понять⁵:

1. Будь-який тип фінансового зобов’язання;
2. Будь-який вид контракту, внаслідок якого з’являються певна стаття в активах однієї сторони контракту й відповідна стаття в пасивах іншої сторони учасника контракту.

Щодо другого варіанта визначення категорії “фінансовий інструмент”, то слід зауважити, що в цілому визначення описує економічний зміст процесу обігу фінансових інструментів.

Якщо розглядати фінансовий інструмент як фінансове зобов’язання, то це зобов’язання є:

- договірним зобов’язанням передати кошти або інший фінансовий актив;
- договірним зобов’язанням здійснити обмін фінансовими інструментами на потенційно вигідних умовах.

⁴ Кравченко П.П. Как не проиграть на финансовых рынках. — М.: Дело, 2000. — 224 с.

⁵ Большой экономический словарь. Под ред. А.Н. Азрилияна. 5-изд., доп. и перераб. — М.: Институт новой экономики, 2002. — 1280 с.

Отже, можна дійти висновку, що у повсякденній господарській практиці важливий не суто фінансовий ринок, а конкретні форми прояву фінансових відносин через надання фінансових послуг за допомогою фінансових інструментів, різноманітні види яких встановлюються державою.

Завдяки наданню різноманітних фінансових послуг стає можливим використання фінансового ринку як економічного важеля, активного інструменту регулювання економіки. Цей інструмент, з одного боку, детермінований об'єктивно існуючими фінансовими відносинами, а з другого — є знаряддям реалізації цілеспрямованої фінансової політики держави.

Дії, що сьогодні відповідно до класифікації належать до класу послуг, достатньо різноманітні. Виокремлення фінансових послуг із числа послуг взагалі не є аксіомою. І розуміння змісту фінансових послуг у зарубіжних та вітчизняних класифікаторах — різне. Вони спрямовані на різні об'єкти, мають різну цільову аудиторію, чутливість до просування, еластичність попиту за ціною. Виконання одних послуг залежить більшою мірою від використання технологічних розробок і винаходів, інших — від таланту і майстерності того, хто надає послугу.

Під класифікацією мають на увазі впорядкування взаємозалежних і взаємозумовлених елементів системи і встановлення між ними зв'язків і залежностей. З економічної точки зору класифікація є способом системного впорядкування елементів фінансових послуг як єдиного комплексу відповідних відносин.

З метою чіткого відокремлення послуг від виробництва з 26 грудня 2005 року набула чинності “Класифікація видів економічної діяльності”⁶.

Класифікатор в секції J “Фінансова діяльність” поділяє послуги на фінансовому ринку на три головні розділи.

Грошове та фінансове посередництво. Цей розділ включає діяльність, пов'язану з отриманням та перерозподілом фінансових ресурсів, крім тих, які призначені для цілей страхування, пенсійного забезпечення або обов'язкового соціального страхування, та має такі підрозділи: грошове посередництво (65.1), фінансове посередництво (65.2).

Страхування. Цей розділ включає довгострокове та короткострокове покриття страхових ризиків з елементом заощаджень або без нього, та має такі підрозділи: страхування (66.0), страхування життя та накопичення (66.01), недержавне пенсійне забезпечення (66.02), інші послуги у сфері страхування (66.03).

Допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва та страхування. Цей розділ включає надання послуг, що належать до фінансового посередництва або тісно пов'язані з ним, крім надання самих послуг фінансового посередництва, та має такі підрозділи: допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва (67.1), допоміжна діяльність у сфері страхування та пенсійного забезпечення (67.2).

⁶ Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності. Прийнято Наказом Держспоживстандарту України № 375 від 26.12.2005 року.

Розглядаючи фінансові послуги як специфічну систему економічних відносин, вважаємо за найдоцільніше представити для теорії і практики класифікацію на основі економічних критеріїв. Ці критерії можна розподілити на дві групи.

Перша ґрунтується на змісті фінансових послуг як економічного явища, друга — на функціональному аспекті.

Класифікація фінансових послуг за їхнім економічним змістом може здійснюватися на підставі критерію трансформації коштів у грошовий капітал.

З погляду фінансового права й економічного змісту фінансові послуги можна розподілити на три групи:

1. Страхові послуги.
2. Банківські та інші фінансові операції (за винятком страхування).
3. Інвестиційні послуги (послуги на ринку цінних паперів).

Вивчаючи ринок фінансових послуг, варто застосувати інституціональний підхід, що дає змогу врахувати не тільки системні зв'язки, а й інституціональну структуру ринку. Таким чином, структуру ринку фінансових послуг подано на рисунку 3.

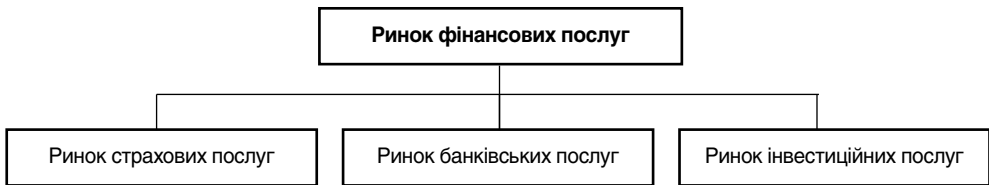

Рис. 3. Структура ринку фінансових послуг

Подана схема не розкриває відмінностей між структурою фінансового ринку і ринку фінансових послуг, а дає можливість у кожній ланці структури фінансового ринку помітити наявність фінансових інструментів і фінансових послуг. У запропонованій структурі ринку фінансових послуг ринок банківських послуг відповідає кредитному ринку, валютному ринку, ринку дорогоцінних металів, а ринку інвестиційних послуг — фондовий ринок. На ринку фінансових послуг виокремлюється ринок страхових послуг, що тією чи іншою мірою представлений на усіх взаємозалежних ринках у структурі фінансового ринку.

Ринок фінансових послуг в узагальненому розумінні — це економічний механізм, що поєднує інтереси носіїв попиту (споживачів фінансових послуг) і пропозиції (фінансових і нефінансових організацій) та фінансові послуги.

Ринок фінансових послуг виконує такі функції:

- мобілізує тимчасово вільний капітал із різноманітних джерел;
- розподіляє акумульований вільний капітал між численними його споживачами;
- визначає найефективніші напрями використання капіталу в інвестиційній сфері;

- формує ринкові ціни на окремі фінансові інструменти і послуги, що об'єктивно віддзеркалює співвідношення попиту і пропозиції;
- здійснює кваліфіковане посередництво між продавцем і покупцем фінансових послуг;
- формує умови для мінімізації фінансового і комерційного ризику;
- прискорює оборот капіталу, тобто сприяє активізації економічних процесів.

Головна функція фінансового ринку полягає у трансформації коштів, які не працюють, у позичковий капітал. А вищезазначені функції ринку фінансових послуг віддзеркалюють конкретні форми організації руху фінансових ресурсів за допомогою фінансово-кредитного механізму між суб'єктами господарювання. Найважливіше слід зауважити, що рушійною силою цього механізму є надання фінансових послуг різними фінансовими інститутами.

Ринок фінансових послуг відіграє важливу роль у структурі фінансового ринку. На цьому ринку відбувається обмін грошима, надання кредиту і мобілізація капіталу. Вирішальне значення тут мають фінансові інструменти і фінансові послуги, завдяки яким грошові потоки спрямовуються від власників до позичальників.

Аналіз місця й ролі ринку фінансових послуг у структурі фінансового ринку дає змогу сформулювати такі висновки:

1. Вивчення сутності ринку фінансових послуг у структурі фінансового ринку потребує обліку інформаційного й інституціонального аспектів. Такий підхід є результатом усвідомлення функціонального призначення ринку фінансових послуг, що полягає в подоланні асиметрії інформації між економічними агентами і формуванні нових інноваційних можливостей.

2. Фінансовий ринок призначений для здійснення угод між покупцями і продавцями фінансових ресурсів, а сутність ринку фінансових послуг — у тому, що він віддзеркалює конкретні форми організації руху фінансових ресурсів за допомогою фінансово-кредитного механізму.

3. Ринок фінансових послуг — це сукупність стосунків продавець—покупець, які виявляються через фінансові послуги як сферу господарської діяльності, де фінансові послуги здійснюються для обміну або купівлі-продажу. У повсякденній господарській практиці фінансовий ринок важливий не сам по собі, а як конкретна форма прояву фінансових відносин через надання фінансових послуг, розмаїття яких встановлюється державою.